

NARKOMANIJA KAIP VISUOMENĖS SAUGUMO PROBLEMA

Doktorantas Algirdas Kestenis

Lietuvos teisės universitetas, Policijos fakultetas, Policijos teisės katedra
Ateities g. 20, 2057 Vilnius
Telefonas 274 06 24
Elektroninis paštas ptk @ ltu.lt

Pateikta 2002 m. rugsėjo 20 d.

Parengta spausdinti 2002 m. lapkričio 5 d.

Recenzavo Lietuvos teisės universiteto Policijos fakulteto dekanas docentas dr. Petras Ancelis ir šio Universiteto Socialinio darbo fakulteto Socialinės politikos katedros profesorius habil. dr. Rimantas Tidikis

S a n t r a u k a

Dažniausiai narkomanija yra suvokiama kaip išskirtinai medicininė, išprovokuojanti tam tikrus neigiamus socialinius padarinius, problema. Toks požiūris į problemą atsispindi ir Lietuvos Respublikos teisės norminiuose aktuose. Tuomet tampa neaišku, ar policiją galime laikyti narkomanijos prevencijos subjektu. Siekiant nustatyti, ar narkomanija laikytina policijos prevencinės veiklos objektu, šiame straipsnyje atliekama teorinių narkomanijos bei nusikalstamumo tarpusavio ryšius konceptualizuojančių modelių analizė, apžvelgiami šiuos modelius pagrindžiantys prieinami empirinių tyrimų duomenys.

I ž a n g a

Sovietmečiu narkomanijos problema Lietuvoje buvo ignoruojama manant, kad tai tik atskirų, marginalinių individų arba geriausių atveju jų grupių problema. XX a. 9-ame dešimtmetyje, atkūrus šalies nepriklausomybę, labai greitai narkomanija tapo vienu iš grėsmingiausių ir greičiausiai plintančių neigiamų socialinių reiškinių. Dėl netobulos teisinės bazės apribotos galimybės kontroliuoti šį reiškinį, neišplėtotą prevencinę veiklą, informacijos apie narkotikus, jų daromą žalą trūkumas sudarė šiltnamio sąlygas šiam reiškiniui tarpti bei greitai išplisti mūsų visuomenėje. Katastrofiški narkomanijos bei su ja susijusių problemų plitimo mastai, atsispindintys epidemiologiniuose duomenyse, verčia ieškoti efektyvių šio fenomeno kontrolės priemonių, vis daugiau dėmesio skirti šio reiškinio prevencijai. Antra vertus, visiškai akivaizdu, kad strateginiai reiškinio kontrolės prioritetai, konkrečios priemonės, jas įgyvendinančių subjektų sistema kuriama laikantis vyraujančio požiūrio į fenomeną. Vyraujant tradiciniam mediciniam požiūriui, narkomanija paprastai tapatinama su diskretiška kategorija, daugiausia dėmesio skiriant jos fiziologiniam aspektui bei neigiamiems socialiniams padariniams [1]. Taigi narkomaniją suvokiant tik kaip visuomenės sveikatos problemą kyla visiškai pagrįstas klausimas – ar gali policija, kurios pagrindinės funkcijos tapatinamos su viešosios tvarkos, visuomenės saugumo, žmogaus teisių ir laisvių apsauga ir užtikrinimu, nusikalstamų veikų ir kitų teisės pažeidimų prevencija, taip pat jų atskleidimu ir tyrimu, būti determinuojama kaip narkomanijos prevencijos subjektas, ar jos vaidmuo kontroliuojant šį reiškinį turi būti susiaurinamas iki baudžiamojo persekiojimo funkcijos? Atsakyti į šį klausimą, mūsų manymu, neįmanoma neatlikus narkomanijos teisinio ir kriminologinio aspekto analizės ir nepabandžius determinuoti narkomanijos bei nusikalstamumo tarpusavio ryšio.

Narkomanijos, kaip teisinės kategorijos, sąvoka

Nors veikiančios Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų bei baudžiamasis kodeksai ir nepateikia specifinės termino „narkomanija“ sąvokos, tačiau turimas galutinis neteisėtų veikų, susijusių su narkotinėmis arba psichotropinėmis medžiagomis, išskirtų į savarankiškas nusikaltimų bei administracinių teisės pažeidimų sudėtis, sąrašas. Todėl visiškai pagrįstai galime manyti, kad šiuose įstatymuose terminas „narkomanija“ traktuojamas kaip rūšinė sąvoka, apibrėžianti požymius, būdingus konkrečioms nusikaltimams bei teisės pažeidimams, kurių dalykas yra minėtos medžiagos. Atlikus minėtų neteisėtų veikų, jų sudėčių teisinę analizę, teisiniu aspektu narkomanija, mūsų manymu, determinuotina kaip įstatymuose apibrėžtų, visuomenei pavojingų, priešingų teisei veikų, susijusių su narkotinių arba psichotropinių medžiagų, kurioms, remiantis tarptautinėmis konvencijomis, nacionaliniais teisės aktais nustatytas specialus teisinis režimas bei kontrolė, kultivavimu, gaminimu, įgijimu, laikymu, gabenimu, siuntimu, pardavimu arba kitokiu platinimu, lindynių šioms medžiagoms vartoti organizavimu ar laikymu bei patalpų suteikimu, kitų asmenų lenkimu vartoti šias medžiagas, nustatytą teisėtą šių medžiagų, taip pat šių medžiagų pirmtakų (prekursorių), keliančių žalą visuomenės sveikatai, apyvartos taisyklių pažeidimu bei jų vartojimu neturint atitinkamo leidimo, vykdymas. Taigi teigtina, kad narkomanija *per se* yra sudėtinė nusikalstamumo dalis, vien tik todėl visiškai pagrįstai laikytina policijos vykdomų prevencinių priemonių objektu. Antra vertus, negalime nesutikti, kad vienui arba kitų veikų kriminalizavimas yra socialinio konsensuso rezultatas. Specialiojoje literatūroje neretai teigiama, kad aptariamų veikų kriminalizavimas tam tikra prasme varžo asmenų laisves ir teises. Štai Grinspoonas ir Bakalaras mano, kad „vienintelis tikslas, dėl kurio prieš civilizuotos visuomenės narį racionaliai galėtų būti panaudota prievarta, yra sutrukdyti jam daryti blogį kitiems asmenims. Žala sau pačiam, savo kūnui, savo protui negali būti prievartos naudojimą pateisinanti priežastis, nes individas yra suverenus... asmeniškai atsakantis už savo moralinę, fizinę, intelektualinę sveikatą. Visuomenė negali ir neturi drausti laisvam žmogui priimdama atitinkamus įstatymus vartoti narkotikus, kol šie veiksmai nėra kitų visuomenės narių teisių varžymo, visuomenės saugumo ar viešosios tvarkos trikdymo priežastis“ [29, p. 2].

Narkomanijos ir nusikalstamumo tarpusavio sąveika

Konstatavimas, kad narkomanija teisiniu požiūriu pasireiškia kaip nusikaltimų arba kitų teisės pažeidimų, susijusių su aptariamomis medžiagomis, visuma, nevisiškai atskleidžia nusikalstamumo bei narkotikų vartojimo ryšį. Specialiojoje literatūroje visuotinai pripažįstama, kad, be statistinės, egzistuoja ir priežastinė šių dviejų fenomenų koreliacija [2, p. 225–239]. Tokiai nuomonei plačiai pritaria ir visuomenė [3]. Ši hipotezė pagrįsta tyrimų rezultatais, kurie rodo, kad tarp asmenų, darančių nusikaltimus, narkotikų vartojimas yra kur kas labiau paplitęs nei tarp kitų visuomenės narių [4]. Tačiau tikslus šių ryšių pobūdis nėra iki galo suvoktas, nes narkotikų vartojimo ir nusikalstamo elgesio ryšiai yra įvairiapusiai. Išskiriami trys pagrindiniai konceptualūs modeliai priežastiniams aptariamų medžiagų vartojimo ir nusikalstamo elgesio ryšiams paaiškinti: 1) *Narkotikų vartojimas skatina nusikalstamą veiklą*; 2) *Nusikaltimų darymas skatina narkotikų vartojimą*; 3) *Ryšiai tarp narkotikų vartojimo ir nusikalstamo elgesio yra paaiškinami visuma bendrų priežasčių* [5, p. 154].

1. Narkotikų vartojimas skatina daryti nusikaltimus. Manoma, kad narkotikų vartojimas skatina nusikalstamą veiklą dėl psichofarmacinių narkotikų savybių, ekonominės motyvacijos, kylančios dėl poreikio gauti narkotikų, arba „sisteminio smurto“, susijusio su neteisėta narkotikų rinka [6, p. 493–506].

1.1. Psichofarmacinis modelis. Manoma, kad nusikalstamą (ypač smurtinį) elgesį lemia psichiką veikiančių medžiagų intoksikacijos padariniai (intoksikacijos nulemti pažinimo ir suvokimo sutrikimai, dėmesio stoka, neadekvatus supančios aplinkos vertinimas, neurocheminiai pokyčiai organizme ir pan.). Be to, nuolatinė intoksikacija taip pat gali skatinti vėlesnę agresyvų ar nusikalstamą elgesį dėl tokių veiksnių kaip miego sutrikimai, prasta mityba, neurofiziologinio funkcionavimo pažeidimai ar psichopatologiniai bei emociniai asmenybės sutrikimai. Nors visi narkotikai keičia sąmonės būseną bei psichines funkcijas, tačiau šie

pokyčiai priklauso nuo vartojamos medžiagos tipo, jos kiekio ir priklausomybės laipsnio, todėl visiškai pagrįstai manytina, kad šios aplinkybės lemia ir asmens kriminogeniškumą. Tyrimų metu nenustatytas ryšys tarp heroino (bei kitų opiatų) ir marihuanos vartojimo bei smurtinių nusikaltimų, tačiau manoma, kad šis modelis tinka, kai vartojami barbitūratai arba trankvilizatoriai [7, p. 291–311]. Nėra nenuginčijamų įrodymų dėl tiesioginės asociacijos tarp kokaino vartojimo ir smurtinio elgesio. Antra vertus, kokaino, ATS, taip pat PCP ir LSD vartojimas gali išprovokuoti paranoją ar iki tol egzistavusias kitas psichopatologijas, o šios savo ruožtu lemia agresyvių elgesį. JAV 60 proc. asmenų, atliekančių laisvės atėmimo bausmę, nurodo, kad nusikaltimą padarė būdami apsvaigę nuo psichiką veikiančių medžiagų [8]. Atlikus su narkotikais susijusių žmogžudysčių tyrimą Niujorke buvo nustatyta, kad 14 proc. žmogžudysčių buvo įvykdyta dėl psichofarmacinio psichiką veikiančių medžiagų poveikio [9, p. 651–687]. Tarp paauglių atlikti tyrimai rodo, kad daugiau nei 50 proc. paauglių, nuteistų už smurtinius nusikaltimus, nusikalto būdami apsvaigę nuo alkoholio arba narkotikų. Pažymėtina, kad šiuo atveju dažniau buvo vartojami narkotikai (60 proc. atvejų) [8]. Kanaidoje tarp kalinių atlikto tyrimo duomenimis, 53,2 proc. kalinių kai kuriuos nusikaltimus padarė apsvaigę nuo narkotikų. 28,8 proc. kalinių nurodė, kad visus arba beveik visus nusikaltimus padarė narkotinės intoksikacijos būsenos [10, p. 57–75].

1.2. Ekonominės motyvacijos modelis. Manoma, kad narkotikus vartojantis asmuo, norėdamas palaikyti narkotikų vartojimo įpročius, ilgainiui susiduria su neišvengiama būtinybe gauti neteisėtą pajamų. Tai juos įtraukia į nusikaltimų ar kitų teisės pažeidimų, siekiant gauti pinigų narkotikams įsigyti, darymą. Ši hipotezė grindžiama prielaida, kad narkotikų vartojimo padažnėjimas arba sumažėjimas populiacijoje akivaizdžiai veikia nusikalstamumo lygį, tai ypač pasakytina apie turtinius nusikaltimus [11, p. 481–489].

Tačiau, kaip ir psichofarmacinio modelio atveju, narkotikų vartojimas nėra vienintelis veiksnys, lemiantis narkotikų vartojimo ir turtinių nusikaltimų ryšį. Atsižvelgtina ir į tokius veiksnius kaip narkotikų tipas, kaina ir jos santykis su asmens pajamomis bei priklausomybės nuo narkotikų laipsnis [12]. Tyrimai parodė, jog su turtiniais nusikaltimais daugiausia sietinas heroino arba kokaino/kreko bei kitų brangių narkotikų vartojimas, tuo tarpu priežastiniai marihuanos vartojimo ir turtinių nusikaltimų ryšiai nenustatyti. Tyrimai rodo, kad plėšimais dažniausiai padaromi asmenų, kurie vartojo kokainą nusikaltimo dieną. Plėšimai sudaro maždaug 30 proc. visų nusikaltimų, padarytų asmenų, vartojančių kokainą. Pinigų poreikis akivaizdžiai susijęs su šių brangių narkotikų vartotojų nusikalstama veikla. 68 proc. kokaino vartotojų teigė, kad jų nusikaltimą lėmė narkotikų poreikis [10]. Heroino vartotojų tyrimas Liverpulyje parodė, kad daugiau nei 90 proc. priklausomų nuo šių narkotikų asmenų dalį savo vartojimo poreikių (apie 40 svarų sterlingų per mėnesį) finansavo lėšomis, gautomis nusikalstamu būdu (dažniausiai vagystės ir įsilaužimai) [13, p. 30]. Bennetto tyrimas rodo, kad 80 proc. asmenų, vartojančių narkotikus, turtinius nusikaltimus nurodė kaip vienintelį pajamų šaltinį [14]. Tuo tarpu Teisingumo statistikos biuro (*Bureau of Justice Statistics*) bei Nacionalinės narkotikų kontrolės programos tarnybos (*Office National Drug Control Programme*) JAV atliktų tyrimų duomenimis, šie rodikliai kur kas mažesni – tik nuo 10 iki 20 proc. kalinių padarė nusikaltimą, kad gautų pinigų narkotikams [15].

1.3. Sisteminis modelis. Specialiojoje literatūroje vyrauja nuomonė, kad didžioji dalis narkotikų rinkoje vykstančių operacijų, ypač didmeninės ir vidutinės neteisėtos narkotikų apyvartos lygiais, paprastai yra susijusios su organizuotu nusikalstamumu. Dėl milžiniškos neteisėtos narkotikų apyvartos generuojamos pelno maržos, kurią lemia griežtas baudžiamasis teisinis tokių ekonominių operacijų draudimas ir milžiniška, jau kurį laiką nemažėjanti narkotikų paklausa, dėl globalių ekonominių bei politinių pokyčių pasaulyje neteisėta narkotikų apyvarta tampa ypač patrauklia nusikalstamos veiklos rūšimi [16, p. 3]. Siekiant maksimalaus pelno ir kiek įmanoma labiau mažinant su neteisėta veikla susijusią riziką atsiranda nusikalstamo darbo pasidalijimas, sudarantis sąlygas susidaryti atitinkamai nusikalstamai sistemai bei struktūroms, o tai požymiai, būdingi organizuotam nusikalstamumui [17]. Mažai to, neteisėta narkotikų apyvarta, kaip ir terorizmas, neteisėta branduolinių ir cheminių medžiagų apyvarta, ginklų kontrabanda, prekyba žmonėmis, automobilių bei meno vertybių

vagystės, visiškai pagrįstai determinuojama kaip nusikalstama veiklos sritis, susijusi su tarptautiniu organizuotu nusikalstamumu.

Apibūdindami nusikalstamų grupių struktūrą pastaruoju metu nemažai autorių atkreipia dėmesį į įrodymų, patvirtinančių aiškios vertikalios organizacinės struktūros, apibūdinančios narkotikų rinkoje veikiančias nusikalstamas grupes, sąlyginį trūkumą. Štai Griffith'as įžvelgia paradoksalią padėtį – didžiąjai nusikalstamų grupių, veikiančių narkotikų rinkoje daliai, būdingas aukšto sofistifikacijos lygio veiklos planavimas, naujausių technologijų, leidžiančių per trumpą laiką pakeisti veiklos taktiką bei metodus, žvalgybos, kontržvalgybos bei kitų savisaugos strategijų naudojimas, aktyvus tarptautinis bendradarbiavimas, tačiau pačios grupės daugeliu atvejų nėra organizuotos vertikalios ir dažniausiai nepasižymi savybėmis, būdingomis formaliai organizacijai: pastovumu, vadovavimo struktūra, veiksmingu atskirų padalinių bendravimu, bei bendru išteklių administravimu [18]. Panašios nuomonės laikosi ir kiti autoriai [19]. Antra vertus, nepaisant to, kad nenustatyta aiški vertikali struktūra, atkreipiamas dėmesys į kai kuriuos formalios organizacijos elementus, galinčius funkcionuoti nepriklausomai nuo vertikalios organizacinės struktūros. Šiuo atveju išskiriama vadinamoji „nusikalstamo tinklo“ koncepcija. Tokio tipo nusikalstama organizacija sudaryta iš atskirų, savarankiškų, nepavaldžių vienu kitoms, tačiau glaudžiai tarpusavyje bendradarbiaujančių nusikalstamų organizacijų (galinčių turėti skirtingo organizuotumo lygio struktūrą) arba net fizinių asmenų. Šiame kontekste neįmanoma nustatyti griežtos vertikalios struktūrinės linijos nuo organizacijos apačios iki viršaus. Atskiros tokio tinklo dalys dažniausiai veikia funkcinio pasiskirstymo pagrindu, griežtai apibrėžiama jų specializacija atskirose neteisėtos narkotikų apyvartos srityse, maksimaliai ribojami fiziniai atskirų padalinių narių ryšiai, iki minimumo sumažinamas valstybės teisinės kontrolės priemonių efektyvumas. Be to, tai užtikrina organizacijos dinamiškumą bei lankstumą, gebėjimą greitai reaguoti į teisinės kontrolės priemones, išvengti didelių nuostolių, jei viena iš dalių būtų sunaikinta, nes šiuo atveju remiamasi ne egzistuojančia struktūra, o informacijos tarp atskirų tinklo dalių mainais. Tokių tinklų veikla dažniausiai neapsiriboja nacionalinėmis valstybių sienomis.

Literatūroje išskiriamas sisteminis nusikaltimų tipas siejamas su neteisėta narkotikų apyvarta, smurtiniais nusikaltimais dėl konkurencinės organizuotų grupių tarpusavio kovos, taip pat dėl vidinių narkotikų rinkos taisyklių nesilaikymo (smurtiniai nusikaltimai smulkių narkotikų platintojų ar pirkėjų atžvilgiu) bei kitais su narkotikų apyvarta susijusiais nusikaltimais (pvz., pinigų, gautų iš neteisėtos narkotikų apyvartos, plovimas). Čia priskirtini ir smurtiniai nusikaltimai, padaromi trečiųjų asmenų atžvilgiu (pvz., atsitiktinių narkotikų rinkos transakcijų liudininkų nužudymai ir pan.). Be to, aktyvi su narkotikų platinimu susijusi neteisėta veikla tam tikroje bendruomenėje gali lemti jos institucijų disfunkciją, savo ruožtu veikiančią socialines normas bei jos narių elgesį. Tokia bendruomenės disfunkcija gali būti siejama su nusikaltimų, kurie nėra tiesiogiai susiję su narkotikų platinimu, skaičiaus didėjimu. Kai kurių mokslininkų nuomone, šis modelis tinka daugumai smurtinių nusikaltimų, ypač su narkotikais susijusioms žmogžudystėms, paaiškinti. Niujorke atliktas žmogžudysčių tyrimas parodė, kad apie 75 proc. su narkotikais susijusių žmogžudysčių buvo „sisteminės“. Pagrindiniai narkotikai, susiję su tokiomis žmogžudystėmis, buvo krekas ir kokainas. Tik 3 iš 218 žmogžudysčių buvo susijusios su heroinu [20]. Antra vertus, skirtingai nei psichofarmacinio ar ekonominės motyvacijos modelių atveju, vartojamų narkotikų tipas šiuo atveju turi mažesnę reikšmę. Kai kurie autoriai mano, kad tam tikru momentu „sisteminiai“ smurtiniai nusikaltimai asocijuojasi su bet kuriuo populiariausiu tuo metu rinkoje narkotiku [21].

2. Nusikaltimai lemia narkotikų vartojimą

Šis modelis pagrįstas hipoteze, kad narkotikus dažniau vartoja vadinamieji deviantiniai asmenys, linkę pažeisti visuotinai priimtas elgesio normas ir dažniau pasirenkantys tam tikrą nukrypstančio elgesio formą arba susiduriantys su tam tikromis socialinėmis situacijomis arba subkultūromis, kuriose narkotikų vartojimas yra skatinamas arba bent jau toleruojamas. Pagal šią hipotezę ryšiai su kriminaline subkultūra garantuoja situacinį kontekstą bei paramos grupę, skatinančią galimą vėlesnį narkotikų vartojimą [22, p. 743–764]. Narkotikų vartojimo ir nusikalstamo elgesio kreivių laiko atžvilgiu tyrimai rodo, kad delikventinio, arba nusi-

kalstamo, elgesio aktyvumo viršūnė pasiekama iki 18 metų amžiaus, vėliau, sulaukus pilnametystės, sumažėja net 70 proc., tuo tarpu narkotikų vartojimo lygis tuo pačiu laikotarpiu padidėja 350 proc. Štai, pavyzdžiui, Ellioto ir kitų atliktas tyrimas rodo, kad asmenys, prieš pradėdami vartoti narkotikus, beveik visais atvejais jau elgiasi delikventiškai. Antra vertus, vėlesnis narkotikų vartojimo lygio didėjimas suaktyvina asmens nusikalstamą veiklą. Chai-keno atlikto tyrimo duomenys rodo, kad tik apie 25 proc. atvejų narkotikų vartojimas tapo pagrindine įsitraukimo į nusikalstamą veiklą priežastimi. Nuo narkotikų priklausomų moterų tyrimas, kurį atliko Goldsteinas ir kiti, rodo, kad iki pradėjusios vartoti narkotikus moterys daugeliu atvejų jau buvo įsitraukusios į neteisėtą veiklą – dažniausiai vertėsi prostitucija, platinė narkotikus, vogė [23, p. 349–361].

3. Bendrų priežasčių modelis

Bendrų priežasčių modelio šalininkai postuluoja, nors ir neneigdami šių fenomenų tarpusavio sąveikos, kad narkotikų vartojimas ir nusikaltimų darymas susiję ne tiesioginiais priežastiniais ryšiais, greičiau yra bendros šių fenomenų priežastys. Narkotikų vartojimas nėra izoliuotas individualus veiksmas arba elgesio aspektas, paprastai narkotikų vartojimas pasireiškia kaip vienas iš tam tikros elgesio formų grupės, specialiojoje literatūroje apibrėžiamos kaip probleminis elgesys ar bendra deviacija [24, p. 766–776], aspektų arba sindromų. Šiuo atveju probleminio elgesio teorija, pasiūlyta R. Jessoro ir S. Jessor, dažniausiai laikoma konceptualių pagrindų siekiant suvokti, kaip narkotikų vartojimas atspindi vieną iš deviantinio gyvenimo stiliaus, apimančio „elgesį, kuris yra socialiai definicijuojamas kaip problema, susirūpinimo šaltinis arba nepageidaujamas visuomenėje priimtų bendrų elgesio taisyklių požiūriu... o tokio elgesio apraiškos neišvengiamai sukelia tam tikrą socialinės kontrolės institutų reakciją” [25], aspektų. Deviantiškumas dažniausiai tapatinamas su alkoholio, tabako, narkotikų vartojimu, ankstyva seksualine patirtimi, problemomis dėl mokymosi, įvairiomis deviantinių požiūrių bei delikventinio elgesio formomis. Tyrimais nustatyta, kad šios probleminio elgesio formos smarkiai koreliuoja tarpusavyje [26, p. 890–940]. Pavyzdžiui, Mcgee ir Newcombas nustatė, kad deviantinis elgesys tarp paauglių dažniausiai reiškiasi psichiką veikiančių medžiagų (taip pat ir narkotikų) vartojimu (90 proc. atvejų), ankstyva seksualine patirtimi (84 proc. atvejų). 58 proc. tokių paauglių pasižymi žemu socialiniu komfortiškumu, o 35 proc. – ir nusikalstamu elgesiu [24]. Nepaisant to, kad deviantinis elgesys yra gana heterogeniškas, tapačios priežastys, sąveikaujančios tarpusavyje kompleksiskai, yra glaudžiai susijusios su įvairiomis jo formomis, nors reliatyvi jų svarba, priklausanti nuo individualios asmens raidos stadijos bei jų sąveikos ypatumų, atskirais atvejais ir nėra vienoda. Specialiojoje literatūroje išskiriamos asmeninės deviantinio elgesio priežastys, sietinos su neuropsichologiniais sutrikimais, turinčiais įtakos temperamentui bei pažintiniams sugebėjimams ankstyvoje vaikystėje ir apibūdinamais hyperaktyvumu, impulsyvumu, agresyvumu, polinkiu rizikuoti, nesugebėjimu atsispirti momentiniam malonumui ir pan. [27]. Tyrimais nustatyta, kad dėmesio sutrikimo ir hyperaktyvumo sindromas (*Attention Deficite Hyperactivity Disorder*), kuris yra sietinas su dauguma ankščiau paminėtų neuropsichologinių charakteristikų, du kartus padidina deviantinio elgesio tikimybę. Be šių individualaus lygio priežasčių, deviantinis elgesys turi bendras socialinės aplinkos (netinkama arba nepakankama priežiūra, konfliktiškumas šeimoje, mokyklos nelankymas arba nereguliarus lankymas, prastas mokymasis, deviantiniai draugai ir kt.) bei situacines priežastis. Tyrimai rodo, kad nusikalstamumas didesnis tankiai apgyvendintuose, pasižyminčiuose didele gyventojų migracija, neturtingų asmenų apgyvendintuose rajonuose. Nors prieinami tyrimai neleidžia atskleisti tikslios narkotikų vartojimo, nusikaltimų darymo bei socialinės deprivacijos, netvarkos ryšių prigimties, visiškai akivaizdu, kad šie veiksniai sąveikauja tarpusavyje sudarydami sekvenciją, kurioje kiekviena šių problemų po tam tikro laiko išprovokuoja ir kitas [28].

Taigi apibendrinant galime teigti, kad vienareikšmiškai vertinti narkotikų vartojimo ir nusikalstamo elgesio ryšių negalima. Dažniausiai intoksikacinis narkotikų poveikis arba ilgalaikio vartojimo padariniai didina polinkį nusikalstamam elgesiui. Taip pat neneigtina, kad delikventinis elgesys silpnina ryšį su bendruomene, joje vyraujančiomis vertybinėmis orientacijomis bei elgesio normomis, yra glaudžiai susijęs su deviantinėmis subkultūromis, kartu

stiprina bendrą asmens deviaciją, taip pat ir narkotikų vartojimą. Galiausiai biopsichologiniai ir mikrosocialinės aplinkos veiksniai, drauge su makrosocialinės aplinkos bei situaciniais veiksniais, didina įsitraukimo į įvairių formų deviantinį elgesį riziką. Antra vertus, net atsižvelgdami į ryšių tarp šių fenomenų heterogeniškumą jų tarpusavio sąveikos ir priklausomybės paneigti negalime. Narkomanijos, kaip kriminogeninio veiksnio, svarba visiškai akivaizdi ir sietina ne tik su nusikaltimais arba kitais teisės pažeidimais, kurių dalykas yra narkotinės arba psichotropinės medžiagos, bet ir su nusikalstamumu apskritai, todėl visiškai pagrįstai šis fenomenas turi būti tapatinamas ne tik su visuomenės sveikatos, bet ir visuomenės saugumo problema. Taigi, jei pripažįstame šių fenomenų tarpusavio sąveiką, turėtume sutikti ir su tuo, kad narkomanijos prevencijai policijos veikloje turėtų būti skiriamas deramas dėmesys.

Išvados

Remiantis specialiąja literatūra bei narkomanijos ir nusikalstamumo ryšio empirinių tyrimų duomenų analize galima padaryti šias išvadas:

– narkomanija, priešingai vyraujančiai bei Lietuvos Respublikos teisės norminiuose aktuose atsispindinčiai nuomonei, negali būti tapatinama su išskirtinai medicinine problema, sukeliančia neigiamas socialines pasekmes;

– atlikus teisinę nusikaltimų bei administracinių teisės pažeidimų, kurių dalykas yra narkotinės arba psichotropinės medžiagos, teisinę analizę, narkomaniją teisiniu požiūriu galima determinuoti kaip įstatymuose apibrėžtų, visuomenei pavojingų, teisei priešingų veikų, susijusių su narkotinių arba psichotropinių medžiagų, bei jų pirmtakų (prekursorių), kuriems remiantis tarptautinėmis konvencijomis, nacionaliniais teisės aktais nustatytas specialus teisinis režimas bei kontrolė, neteisėta apyvarta bei jų vartojimu be gydytojo paskyrimo;

– visuotinai pripažįstama, kad narkotikų vartojimas, nepaisant to fakto, kad tokia veikla nėra *mala in se*, su nusikalstamumu susijęs ne tik statistiniais, bet ir priežastiniais koreliaciniais ryšiais;

– specialiojoje literatūroje išskiriami trys pagrindiniai konceptualūs modeliai priežastiniams aptariamų medžiagų vartojimo ir nusikalstamo elgesio ryšiams paaiškinti: 1) *narkotikų vartojimas skatina nusikalstamą veiklą*; 2) *nusikaltimų darymas skatina narkotikų vartojimą*; 3) *narkotikų vartojimo ir nusikalstamo elgesio ryšiai yra paaiškinami bendrų priežasčių visuma*;

– koreliaciniai nusikaltimų darymo ir narkotikų vartojimo ryšiai leidžia šį fenomeną determinuoti ne tik kaip visuomenės sveikatos, bet ir kaip visuomenės saugumo problemą ir kartu ją tapatinti su vienu iš svarbiausių policijos prevencinės veiklos objektų.



LITERATŪRA IR PAAIŠKINIMAI

1. Lietuvos Respublikos narkologinės priežiūros įstatymo (1997 03 25 Nr. VIII–156) 2 straipsnyje pateikiama tokia narkomanijos definicija: tai psichikos liga, kuria suserga asmenys, piktnaudžiaujantys narkotinėmis, psichotropinėmis ar kitomis psichiką veikiančiomis medžiagomis, ir kuri pasireiškia asmens psichinės ir fizinės priklausomybės nuo narkotinių, psichotropinių ar kitų psichiką veikiančių medžiagų sindromu bei kitais neigiamais mediciniais ir socialiniais padariniais.
2. Žr., pavyzdžiui, **Ball J. C.** Lifetime criminality of heroin addicts in the US // Journal of drug issues. 1982. Vol. 12. No. 3.
3. Tyrimais nustatyta, kad narkomanija yra vienas iš viktimizacijos veiksnių, stiprinančių piliečių nesaugumo jausmą. Neteisėtas narkotikų platinimas, vartojimas bei rizika tapti smurtinio nusikaltimo auka vidutiniškai 14 proc. Europos Sąjungos piliečių kelia susirūpinimą (Commission Europeene Prevention de la elinquance urbaine liee a la toxicomanie. – Bruxelles, 1996). Beje, panašų tyrimą atliko ir Lietuvos Respublikos policijos departamentas prie VRM. Buvo nustatyta, kad 27,7 proc. vyrų bei 32,1 proc. moterų nusikaltimus, susijusius su narkotinėmis arba psichotropinėmis medžiagomis, traktuoja kaip grėsmę savo saugumui.

4. Pavyzdžiui, JAV 82 proc. asmenų, atliekančių laisvės atėmimo bausmę, bent kartą gyvenime vartojo narkotikus, 60 proc. – juos vartojo reguliariai, Kanadoje 79,4 proc. tokių asmenų bent kartą vartojo narkotikus, 52,1 proc. – vartojo reguliariai.
5. **White H. R.** The drug use – delinquency connection in adolescence // R. Weisheit. Drugs, crime and criminal justice. – Cincinnati: Anderson Publishing Company, 1990.
6. **Goldstein P. J.** The drugs/vilence nexus: a tripartite conceptual framework // Journal of drug issues. 1985. No. 15.
7. **Parker R. N. ir Auerhahn K.** Alcohol, drugs and violence // Annual Review of Sociology. 1998. No. 24.
8. 25 proc. iš jų nusikaltimą padarė būdami apsvaigę nuo alkoholio, 20 proc. – nuo narkotikų ir 15 proc. – nuo alkoholio ir narkotikų. Šiuo atveju smurtiniai nusikaltimai buvo padaromi dažniau apsvaigus nuo alkoholio (27 proc. atvejų) nei nuo narkotikų (18 proc. atvejų), tuo tarpu turiniai nusikaltimai dažniau buvo padaromi apsvaigus nuo narkotikų (21 proc. atvejų) nei nuo alkoholio (14 proc. atvejų).
9. **Goldstein P. J., Brownstein H., Ryan P. J., Bellucci P. A.** Crack and homicide in New – York City, 1988: a conceptually based event analysis // Contemporary drug problems. 1989.
10. **Brochu S., Cournoyer L. G., Motiuk L., Pernanen K.** Drugs, alcohol and crime: patterns among canadian federal inmates // Bulletin on narcotics. 1999. Vol. 51. No. 1, 2.
11. **Nurco D. N., Shafer J. C., Ball J. C. ir Kinlock T. W.** Trends in the commission of crime among narcotic addicts over succesive periods of addiction // American journal of drug and alcohol abuse. 1984. Vol. 10.
12. **Hunt D. E.** Drugs and consensual crimes: drug dealing and prostitution // M. Tonry ir J. Q. Wilson. Drugs and crime. – Chicaco: Chicago university Press, 1990.
13. **Fazey C. S. J.** The evolution of Liverpool drug dependency clinic // R. Stevenson. Winning the war on drugs: to legalize or not. – London: Institute of Economic Affairs, 1994.
14. 29 proc. vartojo heroiną arba kitus opiatus, o 20 proc. kokainą arba kreką. **Bennett T.** Drugs and crime: the results on the research on drug testing and interviewing arreestees. – London: HORS. No. 183.
15. Drug treatment in the criminal justice system. – Washington D.C. Office of National drug Control Policy Information Clearinghouse, 1998.
16. Institute for Defence analysis “Deterence effects of operation Frontier Shield”. Part I. 1999.
17. Dėl organizuotą nusikalstamumą apibūdinančių požymių žr., pavyzdžiui: **Gutauskas A.** Tarptautinio organizuoto nusikalstamumo prevencijos organizavimas Lietuvoje. – Vilnius: LTU. 2000; **Piesliakas V.** Organizuotas nusikalstamumas: samprata ir definicija // Teisės problemos. – Vilnius: LTU, 1993. Nr. 1.
18. **Griffith I. L.** Drugs and security in the Caribbean: sovereignty under siege. – College Park: Pennsylvania University Press, 1997.
19. Žr. **Reuter P., Haaga J.** The organization of high–level drug markets: an explanatory study. – Santa Monica: Rand. 1989; **Burt R.** Structural Holes: the social structure of competition. – Harvard University Pres, 1999.
20. **Blumstein A.** Youth violence and the illicit drug industry. In trends, risks, and interventions in lethal violence // C. Block. Proccedings of the third annual spring symposium of the homicide research working group. – Washington US DOJ NCJ 154254 1995; **Goldstein P. J.** Drugs and violent crime // N. A. Weiner. Pathways to criminal violence. – Beverly Hills: Sage publications, 1989.
21. Su narkotiku, kuris tampa populiarus tarp vartotojų, sunku susieti smurtinius nusikaltimus – didelio jo poreikio platintojai negali visiškai patenkinti. Ši stadija trunka apie 6 mėnesius. Kai naujų vartotojų skaičius ima mažėti, smurtinių nusikaltimų ima daugėti. Platintojams trūksta klientų, kurių poreikius jie gali realiai tenkinti, todėl imama konkuruoti dėl teritorijos. Be to, šiuo laikotarpiu platintojai tampa žinomi, o tai padidina tikimybę, kad jų atžvilgiu bus panaudotas smurtas siekiant pagrobti narkotikus arba pinigus. Galiausiai vartotojai, kurie tampa priklausomi nuo naujo narkotiko, taip pat gali tapti smurtinių nusikaltimų kaltininkais, norėdami toliau jį vartoti. Šiuo laikotarpiu padaugėja žmogžudysčių, nes daugelis platintojų turi šaunamuosius ginklus ir naudoja juos žudydami konkurentus arba klientus, kurie pažeidė neteisėtoje rinkoje nusistovėjusias taisykles. Smurtas eventualiai mažėja, kai narkotikų platinimas tampa stabilus ir narkotikų rinkos taisyklės garantuoja minimalų elgesio ekscesų, susijusių su narkotikų vartojimu ir platinimu, lygį. **Goldstein P. J.** The relationship between drugs and violence in the USA. – Oxford: Oxford University Press, 1997. Labai panašios nuomonės yra ir **Arlacchi P.** De la mafia au marche libre. – Paris: Descartes, 1992.
22. **Collins J. J., Hubbard R. L. and Rachal J. V.** Expensive drugs use and illegal income: a test of explanatory hypotheses // Criminology. 1985. Vol. 23.

23. **Goldstein P. J., Ouellet L. J., Fendrich M.** From bag bridges to skeezers: a historical perspective on sex-for-drugs behavior // Journal on Psychoactive drugs. 1992. Vol. 24.
24. **McGee L., Newcomb M. D.** General deviance syndrome: expanded hierarchical evaluations at four ages from early adolescence to adulthood // Clinical Psychology. 1992.
25. **Jessor R., Jessor S. L.** Problem behavior and psychosocial development. – New York: Academic Press, 1977.
26. **Donovan J. E., Jessor R.** Structure of problem behavior in adolescence and young adulthood // Clinical psychology. 1985. No. 53.
27. **Reuter M., Giller H., Hogel A.** Antisocial behavior by young people. – Cambridge University Press, 1998.
28. **Skogan W. G.** Disorder and decline. Crime and spiral of decay in American neighborhoods. University of California Press, 1990.
29. **Grinspoon W., Bakalar P.** Drug control in a free society. – Cambridge, 1984.



Drug Abuse as the Problem of the Society's Security

Doctoral Candidate Algirdas Kestenis

Law University of Lithuania

SUMMARY

Drug use / abuse is one of the most serious problems society in Lithuania is facing today. The present article draws attention to methodological key issues involved in empirical understanding of the drug and crime connection. In this article we present general theoretical models of the drug-crime connection, including drug use caused crime, the crime caused drug use, and that the reasons of both drug use and crime are the same factors. Next, we review the empirical research that supports these explanatory models. Despite that, a single model cannot represent for the drug-crime relationship among all people. We determine drug use / abuse as the threat for the society's security and safety.